

Paulina Sulenta

Problem istnienia idei jednostkowych w ujęciu św. Tomasza z Akwinu.

Analiza III kwestii „De veritate – De ideis”¹

Wstęp

Problem poznania rzeczy jednostkowych jest jednym z najbardziej fundamentalnych zagadnień filozoficznych. Od jego rozwiązania zależy, czy człowiek w swojej aktywności poznawczej dociera do realnie istniejącej rzeczywistości, czy pozostaje zamknięty wyłącznie w obrębie ogólnych pojęć, stanowiących konstrukt intelektu. Kwestia ta rozstrzyga, czy możliwe jest realne poznanie zmiennych i konkretnych rzeczy, czy tylko myślenie o przedmiotach w ramach ogólnych, koniecznych i stałych pojęć². W odniesieniu do poznania filozoficznego wybór jednego z członów alternatywy: jednostkowe byty lub ogólne pojęcia, skutkuje tym, że filozofia jest albo poznaniem nakierowanym na rozumienie i wyjaśnienie rzeczywistości w jej najbardziej podstawowych aspektach, albo tylko niesprzecznym systemem myśli³.

Z uwagi na powyższe konsekwencje, filozof, a szczególnie filozof realista, nie może pozostać obojętny wobec problemu poznania tego, co jednostkowe i zmienne. Dlatego też – włączając się w nurt badań prowadzonych w ramach Lubelskiej Szkoły Filozoficznej, gdzie jednym z podstawowych postulatów od samego początku był realizm poznawczy – podjęłam w pracy magisterskiej problem uzasadnienia możliwości poznania rzeczy jednostkowych, jakie zaproponował św. Tomasz z Akwinu.

Od strony przedmiotowej uzasadnienie to sprowadza się do kwestii istnienia idei jednostkowych, zaś od strony podmiotu do istnienia specyficznie ludzkiej władzy poznawczej określanej mianem *vis cogitativa*. Ze względu na metafizyczny charakter moich badań, analizy koncentrują się jednak głównie na ukazaniu ostatecznych, przedmiotowych racji

¹ Referat stanowi streszczenie pracy magisterskiej pod tym samym tytułem, napisanej na seminarium z Metafizyki i Antropologii filozoficznej prowadzonym na Wydziale Filozofii KUL pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Andrzeja Maryniarczyka. Został wygłoszony w dniu 17 listopada 2012r. na sympozjum *Tomizm Konsekwentny* dedykowanym prof. M. Gogaczowi w 86. rocznicę urodzin, zorganizowanym przez Katedrę Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej UKSW. Niektóre fragmenty referatu są zbieżne z tekstem mojego artykułu *Idee bytów jednostkowych w ujęciu św. Tomasza z Akwinu. Analiza ósmego artykułu III kwestii „De veritate – De ideis”*, „Zeszyty Naukowe KUL” 55 (2012), nr 2 (218), s. 25–40.

² Zob. M. A. Krapiec, *Realizm poznawczy*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. 8, Lublin 2007, s. 668.

³ Zob. tamże.

poznania bytów, które św. Tomasz utożsamia z jednostkowymi ideami Boskiego intelektu. Analizy antropologiczne mają natomiast charakter pomocniczy i służą pełniejszemu przedstawieniu zagadnienia.

Celem niniejszego referatu jest próba przedstawienia najważniejszych ustaleń i wniosków, do jakich doszłam w pracy magisterskiej, stąd wiele tez zostanie tu jedynie przywołanych, a nie szczegółowo omówionych i uzasadnionych. Niniejsza prezentacja będzie składała się z dwóch części. Najpierw postaram się nakreślić kontekst, w ramach którego doszło do odkrycia przez św. Tomasza z Akwinu istnienia idei jednostkowych, a następnie ukażę kontekst uzasadnienia poznania rzeczy jednostkowych, w skład którego wejdzie prezentacja racji przedmiotowych, jak i racji podmiotowych.

I. Kontekst odkrycia istnienia idei jednostkowych

Podjęcie przez św. Tomasza z Akwinu problemu istnienia idei jednostkowych stanowiło wynik zaistniałego kontekstu historycznego, w ramach którego wyodrębnić można dwa aspekty: filozoficzny i teologiczny. Pierwszy dotyczył kwestii możliwości poznania przez ludzki intelekt jednostkowych, zmiennych i złożonych rzeczy. Począwszy od czasów starożytnych problem ten doczekał się wielu interpretacji. Zaproponowane rozwiązania generowały jednak aporie, gdyż albo w nieuprawniony sposób utożsamiały porządek bytowania i poznawania rzeczy (Parmenides, Platon), albo też wprowadzały rozdzwięk między jednostkowym sposobem bytowania rzeczy a sposobem ich poznania, któremu przypisywano cechę ogólności, konieczności i stałości (Arystoteles)⁴.

Drugim czynnikiem, który zainspirował św. Tomasza do podjęcia badań nad problemem istnienia idei jednostkowych był toczący się na gruncie teologii spór o opatrność Bożą⁵. Pojawienie się racjonalnej refleksji nad treściami zawartymi w Objawieniu religijnym stało się dla filozofów i teologów impulsem do tego, by problem możliwości poznawania tego, co jednostkowe zacząć rozważać także w odniesieniu do Bytu absolutnego, którego język religijny nazywa Bogiem. O ile Biblia i Koran nie dawały najmniejszych powodów do tego, aby podważyć fakt, iż Boża opatrność czuwa nad każdym pojedynczym bytem, o tyle do XIII w. żaden filozof ani teolog nie potrafił dowieść za pomocą racji czysto rozumowych, że Boża opatrność rozciąga się nad tym, co jednostkowe. Jedni, jak np. filozofowie arabscy

⁴ Zob. A. Maryniarczyk, *Ostateczna racja poznania bytów jednostkowych*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *Dysputy problemowe. O ideach. O wiedzy Boga. Przekład – studia – komentarz*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, s. 225n.

⁵ Zob. tamże, s. 227.

Awicenna i Awerroes, utrzymywali, że prawda ta swoje uprawomocnienie czerpie z Objawienia, zaś na gruncie filozofii można co najwyżej dowieść, że Absolut czuwa nad ludzkością jako taką, a nie nad konkretnymi jednostkami. Inni natomiast, chociaż na mocy przesłanek objawionych gotowi byli przypisać ideom charakter jednostkowy, to jednak, nie dysponowali odpowiednimi narzędziami systemowymi (głównie filozoficzną teorią stworzenia), aby uzasadnić swoje stanowisko (np. Filon z Aleksandrii, św. Augustyn, Pseudo-Dionizy Areopagita, św. Albert Wielki).

Św. Tomasz staną zatem przed zadaniem, którego nie udało się rozwiązać żadnemu z jego poprzedników. Nie mógł natomiast pozostać obojętny wobec kwestii poznania tego, co jednostkowe, gdyż problem ten był kluczowy z perspektywy realizmu ludzkiego poznania.

II. Kontekst uzasadnienia poznawalności rzeczy jednostkowych

A. Racje przedmiotowe

Główna teza, jaką św. Tomasz formułuje w kwestii poznawalności rzeczy jednostkowych głosi, że są one poznawalne, dzięki jednostkowym ideom obecnym w intelekcie Absolutu⁶.

Poszukując ostatecznego uzasadnienia możliwości poznania tego, co jednostkowe, św. Tomasz powołuje się na analogię do ludzkiej działalności twórczej. Artefakty swoją poznawalność zawdzięczają myśli, czy zamysłowi twórcy, przez którego są wytwarzane. Skoro zatem w przypadku bytów naturalnych przyczyną ich zaistnienia jest Absolut (*Ipsum Esse*), to musi On również stanowić rację ich jednostkowej poznawalności⁷. W ten sposób Akwinata dochodzi do odkrycia, że w intelekcie Absolutu muszą istnieć jednostkowe idee, według których poznaje On i powołuje do istnienia wszystkie byty⁸. Dokonując pewnego uproszczenia, można w następujący sposób zrekonstruować kolejne etapy rozważań św. Tomasza, prowadzące do sformułowania powyższej tezy.

⁶ „Ideae sunt in Deo ad cognoscendum et operandum. Sed Deus est cognitor et operator singularium. Ergo in ipso sunt eorum ideae” (*De ideis*, q. 3, a. 8, s. c.).

⁷ „[...] res artificiales dicuntur verae per ordinem ad intellectum nostrum, dicitur enim domus vera, quae assequitur similitudinem formae quae est in mente artificis; et dicitur oratio vera, in quantum est signum intellectus veri. Et similiter res naturales dicuntur esse verae, secundum quod assequuntur similitudinem specierum quae sunt in mente divina, dicitur enim verus lapis, qui assequitur propriam lapidis naturam, secundum praeconceptionem intellectus divini” (*STh*, I, q. 16, a. 1, resp.).

⁸ W całym niniejszym referacie, mówiąc o „ideach jednostkowych”, ma się na myśli nie tyle ich aspekt egzystencjalny (to, że są jednostkowe w bytowaniu), ale ich funkcję reprezentacyjną, czyli że są one „obrazami” bytów jednostkowych.

Po pierwsze, określenie natury i statusu ontycznego idei (1, 3 artykuł *De ideis*).

Św. Tomasz definiuje ideę jako „formę, którą coś odwzorowuje zgodnie z zamiarem działającego, który sam określa swój cel”⁹. Z trzech możliwych sposobów ujęcia formy (jako skutku, przyczyny i wzoru), za właściwe dla idei uznaje rozumienie formy jako „tego, na wzór czego coś jest formowane”, co wskazuje, że podobnie jak Platon łączy idee z przyczynowaniem wzorcym¹⁰. Z drugiej jednak strony, w kwestii statusu ontycznego idei Akwinata odchodzi od platońskiego rozumienia wzorów jako absolutnych bytów na rzecz arystotelesowskiej koncepcji idei jako bytów intencjonalnych¹¹. Idzie jednak o krok dalej w stosunku do Stagiryty i twierdzi, że idee występują nie tylko w porządku wytwórczym, ale przede wszystkim stwórczym.

Św. Tomasz twierdzi, że w aspekcie funkcjonalnym, idee pełnią rolę zasad powstawania i poznawania rzeczy. Idea jest nazywana „wzorem”, gdy jest zasadą powstawania bytów i przynależy do poznania praktycznego aktualnie lub habitualnie. Gdy natomiast pełni ona rolę zasady poznania rzeczy i jako taka dotyczy porządku spekulatywnego, jest określana mianem „racji” lub „podobizny”¹².

Po drugie, rozstrzygnięcie kwestii wielości idei (2 artykuł *De ideis*). Św. Tomasz stoi na stanowisku, że w intelekcie Boga musi istnieć wiele idei, gdyż w przeciwnym razie wszelkie zróżnicowanie, jakie zachodzi wśród stworzeń, miałoby jedynie charakter przypadkowy¹³. Wyjaśniając, w jaki sposób owa mnogość może realizować się bez naruszenia prostoty Boskiej natury, stwierdza, że ontycznie idee nie są czymś różnym od jednej, niezłożonej Boskiej istoty, która stanowi wzór wszystkich rzeczy. Nie jest to jednak Boska

⁹ Św. Tomasz z Akwinu, *Dysputy problemowe. O ideach. O wiedzy Boga. Przekład – studia – komentarz*, dz. cyt., q. 3, a. 1, resp.

¹⁰ „Tertio modo dicitur forma alicuius ad quam aliquid formatur; et haec est forma exemplaris, ad cuius imitationem aliquid constituitur; et in hac significatione consuetum est nomen ideae accipi, ut idem sit idea quod forma quam aliquid imitatur” (*De ideis*, q. 3, a. 1, resp.).

¹¹ „Sed quia forma exemplaris vel idea habet quodammodo rationem finis, et ab ea accipit artifex formam qua agit si sit extra ipsum; non est autem conveniens ponere Deum agere propter finem alium a se, et accipere aliunde, unde sit sufficiens ad agendum; ideo non possumus ponere ideas esse extra Deum, sed in mente divina tantum” (*De ideis*, q. 3, a. 1, resp.).

¹² „Si ergo loquamur de idea secundum propriam nominis rationem, sic non se extendit nisi ad illam scientiam secundum quam aliquid formari potest; et haec est cognitio actu practica, vel virtute tantum, quae etiam quodammodo speculativa est. Sed tamen si ideam communiter appellemus similitudinem vel rationem, sic idea etiam ad speculativam cognitionem pure pertinere potest. Vel magis proprie dicamus, quod idea respicit cognitionem practicam actu vel virtute; similitudo autem et ratio tam practicam quam speculativam” (*De ideis*, q. 3, a. 3, resp.); „[...] exemplar, quamvis importet respectum ad id quod est extra, tamen ad illud extrinsecum importat habitudinem causae; et ideo, proprie loquendo, ad cognitionem pertinet quae est practica habitu vel virtute; non autem solum ad illam quae est actu practica: quia aliquid potest dici exemplar ex hoc quod ad eius imitationem potest aliquid fieri, etiam si nunquam fiat; et similiter est de ideis” (*De ideis*, q. 3, a. 3, ad 3).

¹³ „Unde si intentio Dei operantis respiciat tantum ad creaturam in communi, tota distinctio creaturae casualiter accidit [...] Unde necesse est dicere, quod tota distinctio rerum sit praedefinita ab eo. Et ideo necesse est in Deo ponere singulorum proprias rationes, et propter hoc necesse est ponere in eo plures ideas” (*De ideis*, q. 3, a. 2, resp.).

istota wzięta bezwzględnie, lecz ujęta (poznana) wraz z relacją podobieństwa i niepodobieństwa, jakie wykazują względem niej stworzenia. W tym sensie idee są rodzajem wiedzy, jaką Bóg ma o sobie jako wzorze licznych bytów¹⁴. Ujmując poznanie Absolutu od strony podmiotowej, można powiedzieć, że istnieje tylko jedna idea, którą jest Jego istota oraz jeden sposób poznania tej istoty. Patrząc natomiast od strony przedmiotowej, istnieje tak wiele idei, jak wiele jest różnorodnych odniesień rzeczy stworzonych do Boskiej istoty¹⁵. Różny jest także sposób, w jaki Absolut poznaje samego siebie (czyni to bezpośrednio) oraz inne rzeczy (dokonuje tego za sprawą idei)¹⁶.

Po trzecie, wskazanie, czego dotyczą idee (4, 5, 6, 7 artykuł *De ideis*). Ukazanie, którym elementom w rzeczywistości odpowiadają idee było równoznaczne z określeniem, co w stworzonym świecie jest racjonalne i poznawalne. Zdaniem św. Tomasza, idee w sensie wzorów posiada wszystko to, co potencjalnie lub aktualnie samodzielnie istnieje, a zatem całe złożone byty – te, które są urzeczywistnione w czasie oraz takie, które nigdy nie zaistnieją, choć potencjalnie zawarte są w mocy Boga¹⁷. Swoje wzory w intelekcie Boga mają również przypadłości niezwiązane w sposób konieczny z danym podmiotem, czyli takie, które są powoływane do istnienia na mocy innego aktu niż substancja (taką przypadłością jest np. bycie gramatykiem)¹⁸.

Natomiast idee w znaczeniu racji dotyczą każdego elementu, który daje się poznawczo wyodrębnić z bytu. Dlatego odrębne racje w intelekcie Boga ma forma, materia pierwsza,

¹⁴ „Dico ergo, quod Deus per intellectum omnia operans, omnia ad similitudinem essentiae suae producit; unde essentia sua est idea rerum; non quidem ut est essentia, sed ut est intellecta. Res autem creatae non perfecte imitantur divinam essentiam; unde essentia non accipitur absolute ab intellectu divino ut idea rerum, sed cum proportione creaturae fiendae ad ipsam divinam essentiam, secundum quod deficit ab ea, vel imitatur eam” (*De ideis*, q. 3, a. 2, resp.).

¹⁵ „[...] est quidem una omnium ex parte essentiae; sed pluralitas invenitur ex parte diversarum proportionum creaturarum ad ipsam” (*De ideis*, q. 3, a. 2, resp.).

¹⁶ „[...] si ratio cognitionis accipitur ex parte cognoscentis, Deus eadem ratione se cognoscit et alia; quia et idem cognoscens, et idem cognitionis actus, et idem medium est cognoscendi. Si autem accipitur ratio ex parte rei cognitae, sic non eadem ratione se cognoscit et alia, quia non est eadem habitudo sui et aliorum ad medium quo cognoscit; quia ipse illi medio est idem per essentiam, res autem aliae per assimilationem; tantum et ideo seipsum cognoscit per essentiam, alia vero per similitudinem; idem tamen est quod eius est essentia, et aliorum similitudo” (*De scientia Dei*, q. 2, a. 3, ad 6).

¹⁷ „[...] idea proprie dicta respicit rem secundum quod est producibilis in esse [...] Unde proprie idea non respondet materiae tantum, neque formae tantum; sed toti composito respondet una idea, quae est factiva totius et quantum ad formam et quantum ad materiam. Si autem large accipiamus ideam pro similitudine vel ratione, tunc illa possunt per se distinctam habere ideam quae possunt distincte considerari, quamvis separatim esse non possint” (*De ideis*, q. 3, a. 5, resp.); „[...] idea proprie dicta respicit practicam cognitionem non solum in actu, sed in habitu. Unde, cum Deus de his quae facere potest, quamvis nunquam sint facta nec futura, habeat cognitionem virtualiter practicam, relinquitur quod idea possit esse eius quod nec est, nec fuit, nec erit” (*De ideis*, q. 3, a. 6, resp.).

¹⁸ „Quaedam vero sunt accidentia, quae non sequuntur inseparabiliter suum subiectum, nec ex eius principiis dependent. Et talia producuntur in esse alia operatione praeter operationem qua producitur subiectum; sicut non ex hoc ipso quod homo fit homo sequitur quod sit grammaticus, sed per aliquam aliam operationem. Et talium accidentium est idea in Deo distincta ab idea subiecti, sicut etiam artifex concipit formam picturae domus praeter formam domus” (*De ideis*, q. 3, a. 7, resp.).

substancja oraz wszelkiego rodzaju przypadłości – te, które dochodzą do podmiotu, jak również te, bez których dany podmiot nie może istnieć¹⁹.

Ze względu na to, że idee posiada tylko to, co istnieje (potencjalnie lub aktualnie), wszelkie braki, w tym także zło, nie mają idei, co nie oznacza, że nie są one poznawane przez Boga. Braki ujmuje On bowiem poprzez idee dobra, którego nie ma, nie było i nie będzie²⁰.

Po czwarte, rozstrzygnięcie, czy istnieją idee tego, co jednostkowe. Punktem kulminacyjnym przedmiotowego uzasadnienia poznania rzeczy jednostkowych są wyjaśnienia dokonane przez Akwinatę w ósmym artykule kwestii *De ideis*. Św. Tomasz pyta tam wprost, czy to, co jednostkowe ma w Bogu ideę i wykorzystując rezultaty rozważań dokonanych w poprzednich artykułach udziela pozytywnej odpowiedzi. Kluczowym argumentem jest dla niego fakt, że materia nie jest odwiecznym, niezdeterminowanym i niepoznawalnym substratem, ale wraz z całym bytem została stworzona przez Boga. Jeśli – zgodnie z powszechnym przekonaniem filozofów – pełni ona rolę zasady jednostkowania, to idee muszą dotyczyć konkretów²¹.

W ten sposób staje się jasne, że u podstaw Tomaszowej teorii idei jednostkowych znajduje się egzystencjalna koncepcja bytu oraz filozoficzna teoria *creatio ex nihilo*, według której „stwarzanie [...] jeżeli rozumiemy je czynnie, [...] oznacza działanie Boga, które jest Jego istotą, wraz z relacją do stworzeń; ta zaś relacja nie jest realna, a tylko myślna. Jeżeli natomiast rozumiemy je biernie, to – skoro stwarzanie, jak już zostało powiedziane, ściśle rzecz biorąc, nie jest zmianą – nie można twierdzić, że należy do kategorii doznania, ale kategorii relacji”²². Kiedy zestawimy takie rozumienie aktu stwórczego z przywołanym wcześniej określeniem idei, to otrzymamy wniosek, że stwarzanie w ujęciu św. Tomasza to akt myślenia jednostkowych idei przez Absolut²³. Co więcej, między tak rozumianymi ideami a konkretnymi rzeczami zachodzi tożsamość. Skoro akt stwórczy po stronie Absolutu jest relacją myślną, która jednak jest tożsama z realną relacją zapodmiotowaną w stworzeniach, to

¹⁹ „Si autem large accipiamus ideam pro similitudine vel ratione, tunc illa possunt per se distinctam habere ideam quae possunt distincte considerari, quamvis separatim esse non possint; et sic nihil prohibet materiae primae etiam secundum se ideam esse” (*De ideis*, q. 3, a. 5, resp.); zob. także *De ideis*, q. 3, a. 7, resp.

²⁰ „[...] idea secundum propriam sui rationem, ut patet ex dictis, importat formam, quae est principium formationis alicuius rei. Unde, cum nihil quod est in Deo, possit esse mali principium, non potest malum ideam habere in Deo, si proprie accipiatur idea” (*De ideis*, q. 3, a. 4, resp.); „[...] scientia simplicis notitiae non solum est de malis, sed etiam de quibusdam bonis, quae nec sunt, nec erunt, nec fuerunt: et respectu horum ponitur idea in scientia simplicis notitiae, non autem respectu malorum” (*De ideis*, q. 3, a. 4, ad 1).

²¹ „Nos autem ponimus Deum causam esse singularis et quantum ad formam et quantum ad materiam. Ponimus etiam, quod per divinam providentiam definiuntur omnia singularia; et ideo oportet nos etiam singularium ponere ideas” (*De ideis*, q. 3, a. 8, resp.).

²² Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga. O stworzeniu. O stworzeniu nieuformowanej materii*, t. II, z. 1, przekład zbiorowy pod red. M. Olszewskiego, M. Palucha, A. Dumayły, Kęty – Warszawa 2009, q. 3, a. 3, resp.

²³ Zob. A. Maryniarczyk, *Realistyczna interpretacja rzeczywistości. Zeszyty z metafizyki*, nr 3, dz. cyt., s. 82.

także idee (które są poznaniem, jakie Bóg ma o swojej istocie odwzorowywanej przez byty), są tożsame z samymi stworzeniami, w których te odniesienia się realizują. Mówiąc obrazowo, można zatem stwierdzić, że idea i rzecz, to dwie strony tej samej rzeczywistości widzianej oczyma Absolutu i świata. Trafnie oddają to słowa É. Gilsona, który pisze, że „Bóg zna wszystkie rzeczy, a zna je takimi, jakie są, gdyż są one takie, jakim je zna”²⁴.

B. Racje podmiotowe

Teza, którą św. Tomasz formułuje w odniesieniu do ludzkiego poznania głosi, że człowiek poznaje jednostkowe byty, dzięki władzy, jaką jest rozum szczegółowy (*vis cogitativa*)²⁵. Wiąże się to z ważnym rozróżnieniem odmienności sposobu ujmowania istnienia i istoty jednostkowego bytu.

Jeśli chodzi o aspekt egzystencjalny, to – zdaniem św. Tomasza – człowiek jest w stanie stwierdzić istnienie „tego oto” *individuum*, czyli konkretnego, materialnego przedmiotu. Podmiotową racją afirmacji istnienia jednostkowej rzeczy jest rozum szczegółowy, który wiąże ludzkie poznanie z realnie istniejącym światem osób i rzeczy²⁶. W ramach funkcjonowania tej zmysłowo-intelektualnej władzy dochodzi do syntezy ujętego bezpośrednio przez intelekt istnienia z zarejestrowaną przez zmysły konkretną treścią, czego wyrazem jest sąd egzystencjalny np. „Sokrates istnieje”, „owca istnieje”. Mimo że rozum szczegółowy jest zasadniczo ukierunkowany na poznanie istnienia pozapodmiotowej rzeczywistości, to jednak dokonuje się w nim także wstępne rozpoznanie istnienia „tej oto” treści jako realizacji ogólnej natury. – np. Sokratesa jako człowieka, owcy jako zwierzęcia itd. W ten sposób władza kogitatywna jawi się nie tylko jako główny czynnik realizmu poznawczego, ale także jako czynnik umożliwiający pojęciowanie i rozumowanie²⁷.

Natomiast w przypadku esencjalnego aspektu bytu, Akwinata twierdzi, że intelekt ludzki *per se* nie poznaje jednostkowej treści rzeczy. Jest tak przede wszystkim dlatego, że forma intelektualno-poznawcza wraźona (*species intelligibilis impressa*), będąca zasadą poznania, nie reprezentuje zasad jednostkujących, jakimi są materia oznaczona i warunki

²⁴ É. Gilson, *Duch filozofii średniowiecznej*, dz. cyt., s. 164.

²⁵ „[...] homo praecognoscit singularia per imaginationem et sensum, et ideo potest applicare cognitionem universalem quae est in intellectu, ad particulare: non enim, proprie loquendo, sensus aut intellectus cognoscunt, sed homo per utrumque, ut patet in *I De anima*” (*De scientia Dei*, q. 2, a. 6, ad 3).

²⁶ Zob. *In De anima*, II, l. 13, n. 14-16.

²⁷ Zob. M. A. Krąpiec, *Realizm ludzkiego poznania*, dz. cyt., s. 454.

materialne²⁸. Aktualno-możliściowy charakter ludzkiego intelektu przesądza o tym, że konkretna, materialna treść rzeczy nie stanowi dla intelektu aktualnego przedmiotu poznania, lecz jest nim tylko potencjalnie. By mogła ona stać się aktualnym przedmiotem poznania musi zostać dostosowana do wymogów niematerialnego intelektu. Dlatego w procesie abstrakcji obraz treści rzeczy zawarty w wyobrażeniu zostaje zdematerializowany. Tym samym dochodzi jednak do oderwania ogólnych, koniecznych i stałych właściwości rzeczy od warunków jednostkowych. Uzyskana w ten sposób „czysta” forma intelektualno-poznawcza, przedstawia już nie ujednostkowioną dzięki materii oznaczonej konkretną treść rzeczy, ale ogólną naturę bytu, w skład której wchodzi forma gatunkowa i ogólna materia nieoznaczona²⁹.

Akwinata uważa jednak, że chociaż intelekt ludzki *per se* nie poznaje konkretnej treści rzeczy, to jednak czyni to *per accidens* w aktach specyficznej refleksji, jaką stanowi nawrót do wyobrażeń (*conversio ad phantasmata*). Mianowicie, gdy intelekt rozważa ogólną, niematerialną treść rzeczy zawartą w pojęciu dostrzega, że została ona wyabstrahowana z konkretnego, uwikłanego w uwarunkowania materialne wyobrażenia³⁰. W ten sposób, mimo że intelekt bezpośrednio nie poznaje jednostkowej treści rzeczy obecnej w wyobrażeniu, to jednak nie wprost ujmuje ją jako źródło, czy przyczynę powstania ogólnego pojęcia³¹.

Podsumowanie

Podsumowując niniejsze rozważania, należy stwierdzić, że św. Tomasz, dowodząc istnienia idei jednostkowych, jak również wskazując na istnienie właściwej wyłącznie człowiekowi władzy kognatywnej, w ostateczny sposób uzasadnił możliwość poznania tego, co jednostkowe. Odkrycie istnienia idei jednostkowych pozwoliło Akwinacie wykazać, że każdy element subontyczny, byt wzięty jako całość, a wreszcie rzeczywistość jako taka

²⁸ „Unde, cum similitudo rei quae est in intellectu nostro, accipiatur ut separata a materia, et ab omnibus materialibus conditionibus, quae sunt individuationis principia; relinquitur quod intellectus noster, per se loquendo, singularia non cognoscit, sed universalialia tantum. Omnis enim forma, in quantum huiusmodi, universalis est; nisi forte sit forma subsistens, quae, ex hoc ipso quod subsistit, incommunicabilis est” (*De scientia Dei*, q. 2, a. 6, resp.).

²⁹ Zob. M. A. Krąpiec, *Realizm ludzkiego poznania*, dz. cyt., s. 499.

³⁰ „Sed per accidens contingit quod intellectus noster singulare cognoscat; ut enim philosophus dicit in III de anima, phantasmata se habent ad intellectum nostrum sicut sensibilia ad sensum, ut colores, qui sunt extra animam, ad visum; unde, sicut species quae est in sensu, abstrahitur a rebus ipsis, et per eam cognitio sensus continuatur ad ipsas res sensibiles; ita intellectus noster abstrahit speciem a phantasmatis, et per eam eius cognitio quodammodo ad phantasmata continuatur [...] In quantum ergo intellectus noster per similitudinem quam accepit a phantasmate, reflectitur in ipsum phantasma a quo speciem abstraxit, quod est similitudo particularis, habet quamdam cognitionem de singulari secundum continuationem quamdam intellectus ad imaginationem” (*De scientia Dei*, q. 2, a. 6, resp.).

³¹ Zob. M. A. Krąpiec, *Realizm ludzkiego poznania*, dz. cyt., s. 544n.

przeniknięte są „myślą” Absolutu, nadającą wszystkiemu racjonalność. Tak jak świat wytworów realizuje zamysł i cel nadany mu przez twórców, tak świat natury naznaczony jest działaniem intelektu Stwórcy. Oznacza to, że w poznaniu spontanicznym możliwe jest dotarcie do zmiennych, złożonych i konkretnych rzeczy, zaś w poznaniu zreflektowanym zrozumienie i wyjaśnienie każdego jednostkowego bytu w jego najbardziej podstawowych aspektach. Ponadto, ze względu na to, że konstytuowana przez jednostkowe byty rzeczywistość jest racjonalna i poznawalna, wyznacza ona miarę i kryterium ludzkiego poznania. W tym świetle takie stanowiska, jak irracjonalizm, sceptycyzm, agnostycyzm czy relatywizm jawią się wyłącznie w kategoriach błędu poznawczego.

Odkrycie istnienia jednostkowych idei pozwoliło również uzasadnić indywidualność rzeczy poprzez odwołanie się do ich wewnętrznej struktury. W ten sposób stało się jasne, że wszystko, cokolwiek istnieje posiada sobie tylko właściwy, jednostkowy zamysł i cel, który w przypadku istot rozumnych może być odczytany i świadomie realizowany. Dzięki temu wskazana została także ostateczna racja odniesień międzyosobowych, takich jak miłość i przyjaźń, które są oparte na poznaniu i umiłowaniu jednostki jako jednostki.

Bibliografia

Teksty klasyczne

- S. Thomae Aquinatis, *In Libros De anima*, w: *Opera omnia cum. hypertextibus in CD-Rom*, red. R. Bussa, Thomistica 1997.
- S. Thomae Aquinatis, *Quaestiones disputatae De ideis*, w: *Opera omnia*; skr. *De ideis* (Św. Tomasz z Akwinu, *Dysputy problemowe. O ideach. O wiedzy Boga. Przekład – studia – komentarz*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006).
- S. Thomae Aquinatis, *Quaestiones disputatae De potentia*, w: *Opera omnia* (Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, tom I: *O mocy Boga. O mocy rodzenia*, przekład zbiorowy pod red. M. Olszewskiego, M. Palucha, Warszawa 2008; tenże, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, tom II, z. 1: *O stworzeniu. O stworzeniu nieuformowanej materii*, przekład zbiorowy pod red. M. Olszewskiego, M. Palucha, A. Dumały, Warszawa – Kęty 2009; tenże, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, tom II, z. 2: *O stworzeniu. O stworzeniu nieuformowanej materii*, przekład zbiorowy pod red. M. Olszewskiego, M.

Palucha, A. Dumały, Warszawa – Kęty 2009).

- S. Thomae Aquinatis, *Quaestiones disputatae De scientia Dei*, w: *Opera omnia*; skr. *De scientia Dei* (Św. Tomasz z Akwinu, *Dysputy problemowe. O ideach. O wiedzy Boga. Przekład – studia – komentarz*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006).
- S. Thomae Aquinatis, *Summa Theologiae*, w: *Opera omnia*; skr. *STh* (Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, przekład zbiorowy pod red. S. Bełcha, t. 1-34, Londyn 1975-1986).

Opracowania

- Gilson É., *Duch filozofii średniowiecznej*, tłum. J. Rybałt, Warszawa 1959.
- Krąpiec M. A., *Realizm ludzkiego poznania*, Dzieła, t. II, Lublin 1995.
- Krąpiec M. A., *Realizm poznawczy*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. 8, Lublin 2007, s. 666-669.
- Maryniarczyk A., *Ostateczna racja poznania bytów jednostkowych*, w: św. Tomasz z Akwinu, *Dysputy problemowe. O ideach. O wiedzy Boga. Przekład – studia – komentarz*, tłum. A. Białek, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, s. 225-231.
- Maryniarczyk A., *Realistyczna interpretacja rzeczywistości. Zeszyty z metafizyki*, nr 3, Lublin 2005.